

Titi Lvcreti Cari De Rerum Natura (Liber II)

Texto latino establecido siguiendo las correcciones de **Serafín Bodelón** a partir de los códices *Valentianus* y *Caesaraugustanus*

Resumen

La presente edición de Serafín Bodelón García del libro II de *De rerum natura* de Lucrecio se realiza a partir de los códices hispanos *Valentianus* y *Caesaraugustanus*. Esta enmienda el texto fijado a su vez por Bailey (1926, 1947) y toma nota de las distintas correcciones propuestas por los destacados filólogos de la obra lucreciana y reproducidas en la edición: Lucrez, *Über die Natur der Dinge. Lateinisch und Deutsch. Schriften und Quellen der Alten Welt* (ed. Josef Martin). Berlin, Akademie-Verlag (DDR), 1972.

En este libro Lucrecio desarrolla el origen del universo mediante las combinaciones atómicas producidas por la caída de los átomos.

Palabras clave: Serafín Bodelón, *De rerum natura*, Lucrecio, códice *Valentianus*, códice *Caesaraugustanus*, Josef Martin, atomismo

Abstract

Titi Lvcreti Cari De Rerum Natura (Liber II). Latin text established following the corrections of Serafín Bodelón from the *Valentianus* and *Caesaraugustanus* codices

The present edition of Book II of Lucretius's *De rerum natura* by Serafín Bodelón García is based on the Hispanic codices *Valentianus* and *Caesaraugustanus*. It amends the text as fixed by Bailey (1926, 1947) and takes note of the various corrections proposed by prominent philologists of Lucretius's work and reproduced in the edition: Lucretius, *Über die Natur der Dinge. Lateinisch und Deutsch. Schriften und Quellen der Alten Welt* (ed. Josef Martin). Berlin, Akademie-Verlag (DDR), 1972.

In this book Lucretius develops the origin of the universe through the atomic combinations produced by the fall of atoms.

Key words: Serafín Bodelón, *De rerum natura*, Lucrecio, *Valentianus* codex, *Caesaraugustanus* codex, Josef Martin, Atomism.

Titi Lvcreti Cari *De Rerum Natvra* (Liber II)

Texto latino establecido siguiendo las correcciones de **Serafín Bodelón** a partir de los códigos *Valentianus* y *Caesaraugustanus*

La presente edición de Serafín Bodelón García del libro II de *De rerum natura* de Lucrecio se realiza a partir de los códigos hispanos *Valentianus* y *Caesaraugustanus*. Esta enmienda el texto fijado a su vez por Bailey (1926, 1947) y toma nota de las distintas correcciones propuestas por los destacados filólogos de la obra lucreciana y reproducidas en la edición: Lucrez, *Über die Natur der Dinge. Lateinisch und Deutsch. Schriften und Quellen der Alten Welt* (ed. Josef Martin). Berlin, Akademie-Verlag (DDR), 1972. Para un mayor detalle de la edición y del comentario a Lucrecio véase la introducción realizada por Román García Fernández en este mismo número de *Eikasía Revista de filosofía*. En este texto nos hemos limitado a poner en cursiva la propuesta de Serafín Bodelón y a pie de página el texto de la edición citada. Para una mayor información filológica sobre las distintas opciones propuestas por los especialistas y el debate consiguiente nos remitimos a la obra de Serafín Bodelón García, *Lucrecio crítica textual. A la luz de los manuscritos hispanos Valentianus y Caesaraugustanus*. Oviedo, Eikasía, 2019. Para un mayor detalle de la edición y del comentario a Lucrecio véase la introducción a la edición de los libros I y II del *De rerum natura*, así como la traducción de Covadonga Ordás Calvo en este mismo número de *Eikasía Revista de filosofía*. Tal y como indica la convención tres asteriscos (* * *) indican la falta de texto original.

Liber II

Suave, mari magno turbantibus aequora ventis,
e terra magnum *alternis*¹ spectare laborem;

¹ *alterius*

non quia vexari quemquamst iucunda voluptas,
sed quibus ipse malis careas quia cernere suavest.

6 Suave etiam belli certamina magna tueri

5 per campos instructa tua sine parte pericli;

7 sed nihil dulcius est, bene quam munita tenere

edita doctrina sapientum templa serena,

despicere unde queas alios passimque videre

10 errare atque viam palantis quaerere vitae,

certare ingenio, contendere nobilitate,

noctes atque dies niti, praestante labore,

ad summas emergere opes rerumque potiri.

O miseras hominum mentes, o pectora caeca!

15 Qualibus in tenebris vitae quantisque periclis

degitur hoc aevi *quodcumquest!*² Nonne *videtis*³

*nil*⁴ aliud sibi naturam latrare, nisi ut qui

corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur

iucundo sensu cura semota metuque?

20 Ergo corpoream ad naturam pauca videmus

esse opus omnino: quae demant cumque dolorem,

delicias quoque uti multas substernere possint

gratius inter dum, neque natura ipsa requirit,

si non aurea sunt iuvenum simulacra per aedes

25 lampadas igniferas manibus retinentia dextris,

lumina nocturnis epulis ut suppeditentur,

nec domus argento fulget auroque renidet

nec citharae reboant laqueata aurataque templa,

cum tamen inter se prostrati in gramine molli

30 propter aquae rivum sub ramis arboris altae

² *quod cumquest!*

³ *videre*

⁴ *nihil*

- non magnis opibus iucunde corpora curant,
praesertim cum tempestas adridet et anni
tempora conspergunt viridantis floribus herbas.
Nec calidae citius decedunt corpore febres,
35 textilibus si in picturis ostroque rubenti
iacteris, quam si in plebeia veste cubandum est.
Quapropter quoniam nihil nostro in corpore gazae
proficiunt neque nobilitas nec gloria regni,
quod super est, animo quoque nil prodesse putandum;
40 si non forte tuas legiones per loca campi
*feruere*⁵ cum videas belli simulacra cientis,
subsidiis magnis *Epicuri*⁶ constabilitas,
ornatas armis, statuas pariterque animatas,
his tibi tum rebus timefactae religiones
45 effugiunt animo pavidae mortisque *timares*⁷
tum vacuum *tempus lincunt*⁸ curaque solutum.
quod si ridicula haec ludibriaque esse videmus,
re veraque metus hominum curaeque sequaces
nec metuunt sonitus armorum nec fera tela
50 audacterque inter reges rerumque potentis
versantur neque fulgorem reverentur ab auro
nec clarum vestis splendorem purpureai,
quid dubitas quin omnis sit haec rationis potestas,
omnis cum in tenebris praesertim vita laboret?
55 Nam vel uti pueri trepidant atque omnia caecis
in tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
inter dum, nihilo quae sunt metuenda magis quam
quae pueri in tenebris pavitant finguntque futura.

⁵ *fervere*

⁶ *et opum vi*

⁷ *timores*

⁸ *pectus lincunt*

Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necessest

60 non radii solis neque lucida tela diei
discutiant, sed naturae species ratioque.

Nunc age, quo motu genitalia materiai
corpora res varias gignant genitasque resolvant
et qua vi facere id cogantur quaeque sit ollis

65 reddita mobilitas magnum per inane meandi,
expediam: tu te dictis praebere memento.

Nam certe non inter se stipata cohaeret
materies, quoniam minui rem quamque videmus
et quasi longinquo fluere omnia cernimus aevo

70 ex oculisque vetustatem subducere nostris,
cum tamen incolumis videatur summa manere
propterea quia, quae decedunt corpora cuique,
unde abeunt minuunt, quo venere augmine donant.

Illa senescere, at haec contra florescere cogunt,

75 nec remorantur ibi. sic rerum summa novatur
semper, et inter se mortales mutua vivunt.

Augescunt aliae gentes, aliae minuuntur,
inque brevi spatio mutantur saecla animantum
et quasi cursores vitae lampada tradunt.

80 Si cessare putas rerum primordia posse
cessandoque novos rerum progignere motus,
avius a vera longe ratione vagaris.

Nam quoniam per inane vagantur, cuncta necessest
aut gravitate sua ferri primordia rerum

85 aut ictu forte alterius; *nam*⁹ cita saepe
obvia confluxere *ita uti*¹⁰ diversa repente

Dissiliant. Neque enim mirum, durissima quae sint

⁹ *nam* <cum>

¹⁰ *fit ut*

ponderibus solidis neque *quicquamtersibus*¹¹ obstet.

Et quo iactari magis omnia materialia

90 corpora pervideas, reminiscere totius imum
nil esse in summa, neque habere ubi corpora prima
consistent, quoniam spatium sine fine modoquest
immensumque patere in cunctas undique partis
pluribus ostendi et certa ratione probatumst.

95 Quod quoniam constat, ni mirum nulla quies est
reddita corporibus primis per inane profundum,
sed magis adsiduo varioque exercita motu
partim intervallis magnis confulta resultant,
pars etiam brevibus spatiis vexantur ab ictu.

100 Et quae cumque magis *coniecta*¹² conciliatu
exiguis intervallis convecta resultant,
indupedita suis perplexis ipsa figuris,
haec validas saxi radices et fera ferri
corpora constituunt et cetera <de> genere horum.

105 *Pauca et quae*¹³ porro magnum per inane vagantur,
*corpora*¹⁴ dissiliunt longe longeque recursant,
in magnis intervallis; haec aera rarum
sufficiunt nobis et splendida lumina solis.

Multaque praeterea magnum per inane vagantur,
110 conciliis rerum quae sunt reiecta nec usquam
consociare etiam motus potuere recepta.

Cuius, uti memoro, rei simulacrum et imago
ante oculos semper nobis versatur et instat.

Contemplator enim, cum solis lumina cumque

115 inserti fundunt radii per opaca domorum:

¹¹ *quicquam a tergibus*

¹² *condenso*

¹³ *paucula quae*

¹⁴ *cetera*

- multa minuta modis multis per inane videbis
 corpora misceri radiorum lumine in ipso
 et vel ut aeterno certamine proelia pugnās
 edere turmatim certantia nec dare pausam,
 120 conciliis et discidiis exercita crebris;
 conicere ut possis ex hoc, primordia rerum
 quale sit in magno iactari semper inani.
 Dum taxat, rerum magnarum parva potest res
 exemplare dare et vestigia notitiae.
- 125 Hoc etiam magis haec animum te advertere par est
 corpora quae in solis radiis turbare videntur,
 quod tales turbae motus quoque materiai
 significant clandestinos caecosque subesse.
 Multa videbis enim plagis ibi percita caecis
 130 commutare viam retroque repulsa reverti
 nunc huc nunc illuc in cunctas undique partis.
 scilicet hic a principiis est omnibus error.
 Prima moventur enim per se primordia rerum,
 inde ea quae parvo sunt corpora conciliatu
 135 et quasi proxima sunt ad viris principiorum,
 ictibus illorum caecis impulsa cientur,
 ipsaque <pro>porro paulo maiora lacesunt.
 Sic a principiis ascendit motus et exit
 paulatim nostros ad sensus, ut moveantur
- 140 illa quoque, in solis quae lumine cernere quimus
 nec quibus id faciant plagis apparet aperte.
 Nunc quae mobilitas sit reddita materiai
 corporibus, paucis licet hinc cognoscere, Memmi.
 primum aurora novo cum spargit lumine terras
 145 et variae volucres nemora avia pervolitantes
 aera per tenerum liquidis loca vocibus opplent,

quam subito soleat sol ortus tempore tali
convestire sua perfundens omnia luce,
omnibus in promptu manifestumque esse videmus.

- 150 At vapor is, quem sol mittit, lumenque serenum
non per inane meat vacuum; quo tardius ire
cogitur, aerias quasi dum diverberat undas;
nec singillatim corpuscula quaeque vaporis
sed complexa meant inter se conque globata;
155 qua propter simul inter se retrahuntur et extra
officiuntur, uti cogantur tardius ire.

At quae sunt solida primordia simplicitate,
cum per inane meant vacuum nec res remoratur
ulla foris atque ipsa suis e partibus unum,

- 160 unum, in quem coepere, locum *conexa*¹⁵ feruntur,
debent ni mirum praecellere mobilitate
et multo citius ferri quam lumina solis
multiplexque loci spatium transcurrere eodem
tempore quo solis pervolgant fulgura caelum.

* * *

nec persectari primordia singula quaeque,
ut videant qua quicque geratur cum ratione.

At quidam contra haec, ignari materiali,
naturam non posse deum sine numine reddunt
tanto opere humanis rationibus atmoderate

- 170 tempora mutare annorum frugesque creare
et iam cetera, mortalis quae suadet adire
ipsaque deducit dux vitae dia voluptas
et res per Veneris blanditur saecula propagent,
ne genus occidat humanum. quorum omnia causa
175 constituisse deos cum fingunt, omnibus rebus

¹⁵ *conixa*

magno opere a vera lapsi ratione videntur.

Nam quamvis rerum ignorem primordia quae sint,

hoc tamen ex ipsis caeli rationibus ausim

confirmare aliisque ex rebus reddere multis,

180 nequaquam nobis divinitus esse creatam

naturam mundi: uanta haec *stat*¹⁶ praedita culpa.

Quae tibi posterius, Memmi, faciemus aperta;

nunc id quod super est de motibus expediemus.

Nunc locus est, ut opinor, in his illud quoque rebus

185 confirmare tibi, nullam rem posse sua vi

corpoream sursum ferri sursumque meare.

Ne tibi dent in eo flammaram corpora frudem;

sursus enim versus gignuntur et augmina sumunt

et sursum nitidae fruges arbustaque crescunt,

190 pondera, quantum in se est, cum deorsum cuncta feratur.

Nec cum subsiliunt ignes ad tecta domorum

et celeri flamma degustant tigna trabesque,

sponte sua facere id sine vi subiecta putandum est.

Quod genus e nostro com missus corpore sanguis

195 emicat exultans alte spargitque cruorem.

nonne vides etiam quanta vi tigna trabesque

respuat umor aquae? nam quo magis ursimus altum

derecta et magna vi multi pressimus aegre,

tam cupide sursum removet magis atque remittit,

200 plus ut parte foras emergant exilientque.

Nec tamen haec, quantum est in se, dubitamus, opinor,

quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.

Sic igitur debent flammae quoque posse per auras

aeris expressae sursum succedere, quamquam

¹⁶ *tanta stat*

- 205 pondera, quantum *in se est*, *deorsum de ducere*¹⁷ pugnent.
Nocturnasque faces caeli sublime volantis
nonne vides longos flammaram ducere tractus
In quas cumque dedit partis natura meatum?
Non cadere in terras stellas et sidera cernis?
- 2010 sol etiam *summo*¹⁸ de vertice dissipat omnis
ardorem in partis et lumine conserit arva;
in terras igitur quoque solis vergitur ardor.
Transversosque volare per imbris fulmina cernis,
nunc hinc nunc illinc abrupti nubibus ignes
- 215 concursant; cadit in terras vis flammea volgo.
Illud in his quoque te rebus cognoscere avemus,
corpora cum deorsum rectum per inane feruntur
ponderibus propriis, incerto tempore ferme
incertisque locis spatio depellere paulum,
- 220 tantum quod momen mutatum dicere possis.
Quod nisi declinare solerent, omnia deorsum
imbris uti guttae caderent per inane profundum
nec foret offensus natus nec plaga creata
principiis; ita nihil umquam natura creasset.
- 225 Quod si forte aliquis credit graviora potesse
corpora, quo citius rectum per inane feruntur,
incidere ex supero levioribus atque ita plagas
gignere, quae possint genitalis reddere motus,
avius a vera longe ratione recedit.
- 230 Nam per aquas quae cumque cadunt atque aera rarum,
haec pro ponderibus casus celerare necessest
propterea quia corpus aquae naturaue tenvis
aeris haud possunt aequae rem quamque morari,

¹⁷ *in <se> est, deorsum <de>ducere*

¹⁸ *<caeli>*

- sed citius cedunt gravioribus exsuperata;
- 235 at contra nulli de nulla parte neque ullo
tempore inane potest vacuum subsistere rei,
quin, sua quod natura petit, concedere pergat;
omnia qua propter debent per inane quietum
aeque ponderibus non aequis concita ferri.
- 240 Haud igitur poterunt levioribus incidere umquam
ex supero graviora neque ictus gignere per se,
qui varient motus, per quos natura gerat res.
Quare etiam atque etiam paulum inclinare necessest
corpora; nec plus quam minimum, ne fingere motus
- 245 obliquos videamur et id res vera refutet.
Namque hoc in promptu *manifestum*¹⁹ esse videmus,
pondera, quantum *in se est*²⁰, non posse obliqua meare,
ex supero cum praecipitant, quod cernere possis.
Sed nihil omnino *certa*²¹ regione viai
- 250 declinare quis est qui *putet cernere sensim*?²²
Denique si semper *motus*²³ conecitur omnis
et vetere exoritur *ictus*²⁴ novus ordine certo
nec declinando faciunt primordia motus
principium quoddam, quod fati foedera rumpat,
- 255 ex infinito ne causam causa sequatur,
libera per terras unde haec animantibus exstat,
unde est haec, inquam, fati avolsa voluntas,
per quam progredimur quo ducit quemque voluptas,
declinamus item motus nec tempore certo

¹⁹ *manifestumque*

²⁰ *in <se> est*

²¹ *<recta>*

²² *possit cernere sese?*

²³ *motu*

²⁴ *<motus>*

- 260 nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens?
Nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas
principium dat et hinc motus per membra rigantur.
Nonne vides etiam patefactis tempore puncto
carceribus non posse tamen prorumpere equorum
265 vim cupidam tam de subito quam mens avet ipsa?
omnis enim totum per corpus material
copia conciri debet, concita per artus
omnis ut studium mentis *conexa*²⁵ sequatur;
ut videas initum motus a corde creari
270 ex animique voluntate id procedere primum,
inde dari porro per totum corpus et artus.
Nec similest ut cum impulsus procedimus ictu
viribus alterius magnis magnoque coactu;
nam tum materiem totius corporis omnem
275 perspicuumst nobis invitis ire rapique,
donec eam refrenavit per membra voluntas.
Iamne vides igitur, quamquam vis *extima*²⁶ multos
pellat et invitos cogat procedere saepe
praecipitesque rapi, tamen esse in pectore nostro
280 quiddam quod contra pugnare obstareque possit?
Cuius ad arbitrium quoque copia material
cogitur inter dum flecti per membra per artus
et proiecta refrenatur retroque residit.
Quare in seminibus quoque idem fateare necessest,
285 esse aliam praeter plagas et pondera causam
motibus, unde haec est nobis innata potestas,
de nihilo quoniam fieri nihil posse videmus.
Pondus enim prohibet ne plagis omnia fiant

²⁵ *conixa*

²⁶ *extera*

- externa quasi vi; sed ne res ipsa necessum
290 intestinum habeat cunctis in rebus agendis
et devicta quasi cogatur ferre patique,
id facit exiguum clinamen principiorum
nec regione loci certa nec tempore certo.
Nec stipata magis fuit umquam materiai
295 copia nec porro maioribus intervallis;
nam neque adaugescit quicquam neque deperit inde.
Qua propter quo nunc in motu principiorum
corpora sunt, in eodem ante acta aetate fuere
et post haec semper simili ratione ferentur,
300 et quae consuerint gigni gignentur eadem
condicione et erunt et crescent vique valebunt,
quantum cuique datum est per foedera naturai.
Nec rerum summam commutare ulla potest vis;
nam neque quo possit genus ullum materiai
305 effugere ex omni quicquam est <extra>, neque in omne
unde coorta queat nova vis inrumpere et omnem
naturam rerum mutare et vertere motus.
Illud in his rebus non est mirabile, quare,
omnia cum rerum primordia sint in motu,
310 summa tamen summa videatur stare quiete,
praeter quam siquid proprio dat corpore motus.
omnis enim longe nostris ab sensibus infra
primorum natura iacet; qua propter, ubi ipsa
cernere iam nequeas, motus quoque surpere debent;
315 Praesertim cum, quae possimus cernere, celent
saepe tamen motus spatio diducta locorum.
nam saepe in colli tondentes pabula laeta
lanigerae reptant pecudes, quo quamque vocantes
invitant herbae gemmantes rore recenti,

320 et satiati agni ludunt blandeque coruscant;
omnia quae nobis longe confusa videntur
et velut in viridi candor consistere colli.
Praeterea magnae legiones cum loca cursu
camporum complent belli simulacra cientes,
325 fulgor ubi ad caelum se tollit totaque circum
aere renidescit tellus supterque virum vi
excitur pedibus sonitus clamoreque montes
icti reiectant voces ad sidera mundi
et circum volitant equites mediosque repente
330 tramittunt valido quatientes impete campos;
et tamen est quidam locus altis montibus, <unde>
stare videntur et in campis consistere fulgor.
Nunc age, iam deinceps cunctarum exordia rerum
qualia sint et quam longe distantia formis,
335 percipe, multigenis quam sint variata figuris;
non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
Nec mirum; nam cum sit eorum copia tanta,
ut neque finis, uti docui, neque summa sit ulla,
340 debent ni mirum non omnibus omnia prorsum
esse pari filo similique adfecta figura.
Praeterea genus humanum mutaeque natantes
squamigerum pecudes et laeta *arbusta*²⁷ feraeque
et variae volucres, laetantia quae loca aquarum
345 concelebrant circum ripas fontisque lacusque,
et quae pervolgant nemora avia pervolitantes,
quorum unum quidvis generatim sumere perge;
invenies tamen inter se *distare figuras*²⁸.

²⁷ *armenta*

²⁸ *differre figuris*.

Nec ratione alia proles cognoscere matrem
 350 nec mater posset prolem; quod posse videmus
 nec minus atque homines inter se nota cluere.
 Nam saepe ante deum vitulus delubra decora
 turicremas propter mactatus concidit aras
 sanguinis expirans calidum de pectore flumen;
 355 at mater viridis saltus orbata peragrans
*quaerit*²⁹ humi pedibus vestigia pressa bisulcis,
 omnia convisens oculis loca, si queat usquam
 conspicere amissum fetum, completque querellis
 frondiferum nemus *adsiduis*³⁰ et crebra revisit
 360 ad stabulum desiderio perfixa iuvenci,
 nec tenerae salices atque herbae rore *uirentes*³¹
 fluminaque *illa*³² queunt, summis labentia ripis
 oblectare animum subitamque avertere curam,
 nec vitulorum aliae species per pabula laeta
 365 derivare queunt animum curaque levare;
 usque adeo quiddam proprium notumque requirit.
 Praeterea teneri tremulis cum vocibus haedi
 cornigeras norunt matres agnique petulci
 balantum pecudes; ita, quod natura respicit,
 370 ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis.
 Postremo quodvis frumentum non tamen omne
 quidque suo genere inter se simile esse videbis,
 quin intercurrat quaedam distantia formis.
 concharumque genus parili ratione videmus
 375 pingere telluris gremium, qua mollibus undis
 litoris incurvi bibulam pavit aequor harenam.

²⁹ *novit*

³⁰ *adsistens*

³¹ *vigentes*

³² *ulla*

- quare etiam atque etiam simili ratione necessest,
natura quoniam constant neque facta manu sunt
unius ad certam formam primordia rerum,
380 dissimili inter se quaedam volitare figura.
Perfacile est animi ratione *excludere*³³ nobis
quare fulmineus multo penetratior ignis
quam noster fluat, e taedis terrestribus ortus.
dicere enim possis caelestem fulminis ignem
385 subtilem magis e parvis constare figuris
atque ideo transire foramina quae nequit ignis
noster hic e lignis ortus taedaque creatus.
praeterea lumen per cornum transit, at imber
respuitur. *Quare? Nisi*³⁴ luminis illa minora
390 corpora sunt quam *qui liquosus limus*³⁵ aquarum?
Et quamvis subito per colum vina videmus
perfluere, at contra tardum cunctatur olivom,
aut quia ni mirum maioribus est elementis
aut magis hamatis inter se perque plicatis,
395 atque ideo fit uti non tam diducta repente
inter se possint primordia singula quaeque
singula per cuiusque foramina permanare.
Huc accedit uti mellis lactisque liquores
iucundo sensu linguae tractentur in ore;
400 at contra taetra absinthi natura ferique
centauri foedo pertorquent ora sapore;
ut facile agnoscas e levibus atque rutundis
esse ea quae sensus iucunde tangere possunt,
at contra quae amara atque aspera cumque videntur,

³³ *exsolvere*

³⁴ *quare, nisi*

³⁵ *de quibus est liquor almus*

- 405 haec magis hamatis inter se nexa teneri
proptereaue solere vias rescindere nostris
sensibus introituque suo perrumpere corpus.
Omnia postremo bona sensibus et mala tactu
dissimili inter se pugnant perfecta figura;
- 410 ne tu forte putes serrae stridentis acerbum
horrorem constare elementis levibus aequae
ac musaea mele, per chordas organici quae
mobilibus digitis expergefata figurant;
neu simili penetrare putes primordia forma
- 415 in nares hominum, cum taetra cadavera torrent,
et cum scena croco Cilici perfusa recens est
araque Panchaeos exhalat propter odores;
neve bonos rerum simili constare colores
semine constituas, oculos qui pascere possunt,
- 420 et qui compungunt aciem lacrimareque cogunt
aut foeda specie foedi turpesque videntur.
Omnis enim sensus quae mulcet *res qualiterque*³⁶
haut sine principiali aliquo levore creatast;
at contra quae cumque molesta atque aspera constat,
- 425 non aliquo sine materiae squalore repertast.
Sunt etiam quae iam nec levia iure putantur
esse neque omnino flexis mucronibus unca,
sed magis angellis paulum prostantibus, *et quae*³⁷
titillare *magisse, sus*³⁸ quam laedere *possunt*³⁹,
- 430 fecula iam quo de genere est inulaeque saporos.
Denique iam calidos ignis gelidamque pruina
dissimili dentata modo compungere sensus

³⁶ *cumque, <tibi res>*

³⁷ *<ut quae>*

³⁸ *magis sensus*

³⁹ *possint*

corporis, indicio nobis est tactus uterque.

Tactus enim, tactus, pro divum numina sancta,

435 corporis est sensus, vel cum res externa sese
insinuat, vel cum laedit quae in corpore natast
aut iuvat egrediens genitalis per Veneris res,
aut ex offensu cum turbant corpore in ipso,
semina confundunt inter se concita sensum;

440 ut si forte manu quamvis iam corporis ipse
tute tibi partem ferias atque experiare.

Qua propter longe formas distare necessest
principiis, varios quae possint edere sensus.

Denique quae nobis durata ac spissa videntur,

445 haec magis hamatis inter sese esse necessest
et quasi ramosis alte compacta teneri.

In quo iam genere in primis adamantina saxa
prima acie constant ictus contemnere sueta
et validi silices ac duri robora ferri

450 aeraque quae, claustris restantia, voce *ferantur*⁴⁰;
illa quidem debent e levibus atque rutundis
esse magis, *fluido*⁴¹ quae corpore liquida constant.

Namque papaveris haustus itemst facilis quod aquarum;
nec retinentur enim inter se glomeramina quaeque

455 et percussus item proclive volubilis exstat.

Omnia postremo quae puncto tempore cernis
diffugere ut fumum nebulas flammisque, necessest,
si minus omnia sunt e levibus atque rotundis,
at non esse tamen perplexis indupedita,

460 *frangere*⁴² uti possint corpus penetrareque *laxum*⁴³

⁴⁰ *vociferantur*.

⁴¹ *fluvido*

⁴² *pungere*

⁴³ *saxa*,

nec tamen haerere inter se, *quodcumque*⁴⁴ videmus,
sensibus *esse satum*⁴⁵ facile ut cognoscere possis
non e perplexis, sed acutis esse elementis.

Sed quod amara vides eadem quae fluvida constant,

465 sudor uti maris est, minime mirabile debet

465a * * *

nam quod fluvidus est, e levibus atque *rutundis*⁴⁶
est et levibus *atque rutundis mixta doloris*⁴⁷
corpora nec tamen haec retineri hamata *necessum*⁴⁸;
scilicet esse globosa tamen, cum squalida constent,

470 provolvi simul ut possint et laedere sensus.

Et quo mixta putes magis aspera levibus esse
principiis, unde est Neptuni corpus acerbum,
est ratio discernendi seorsumque videndi,
umor dulcis ubi per terras crebrius idem

475 percolatur, ut in foveam fluat ac mansuescat;

linquit enim supera *diri*⁴⁹ primordia viri,
aspera quo magis in terris haerescere possint.

Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
ex hoc *acta*⁵⁰, fidem ducat, primordia rerum

480 *finitas*⁵¹ variare figurarum *rationes*⁵².

Quod si non ita sit, rursum iam semina quaedam
esse infinito debebunt corporis auctu.

namque in eadem una cuiusvis iam brevitate
corporis inter se multum variare figurae

⁴⁴ *quod cumque*

⁴⁵ *dentatum,*

⁴⁶ *rotundis*

⁴⁷ *est, sed levibus <sunt hamata> admixta doloris*

⁴⁸ *necessust:*

⁴⁹ *taetri*

⁵⁰ *apta*

⁵¹ *finita*

⁵² *ratione*

- 485 non possunt. fac enim minimis e partibus esse
corpora prima tribus, vel paulo pluribus auge;
nempe ubi eas partis unius corporis omnis,
summa atque ima locans, transmutans dextera laevis,
omnimodis expertus eris, quam quisque det ordo
- 490 formai speciem totius corporis eius,
quod super est, si forte voles variare figuras,
addendum partis alias erit. inde sequetur,
adsimili ratione alias ut postulet ordo,
si tu forte voles etiam variare figuras.
- 495 Ergo formarum novitatem corporis augmen
subsequitur. quare non est ut credere possis
esse infinitis distantia semina formis,
ne quaedam cogas inmani maximitate
esse, supra quod iam docui non posse probari.
- 500 Iam tibi barbaricae vestes Meliboeaque fulgens
Purpura, Thessalico concharum *tecta colore* et⁵³
aurea pavonum *ridenti*⁵⁴ imbuta lepore
saecula novo rerum superata colore iacerent
et contemptus odor smyrnae mellisque saporis,
- 505 et cycnea mele Phoebeaque daedala chordis
carmina consimili ratione oppressa silerent;
namque aliis aliud praestantius exoreretur.
Cedere item retro possent in deteriores
omnia sic partis, ut diximus in melioris;
- 510 namque aliis aliud retro quoque taetrius esset
naribus auribus atque oculis orisque saporis.
Quae quoniam non sunt, <sed> rebus reddita certa
finis utrimque tenet summam, fateare necessest

⁵³ *tacta colore,*

⁵⁴ *ridenti*

materiem quoque finitis differe figuris.

515 Denique ab ignibus ad gelidas *hieme usque*⁵⁵ pruinas
finitumst retroque pari ratione remensumst.

Omnis enim calor ac frigus medii que tepores
interutrasque iacent explentes ordine summam.
Ergo finita distant ratione creata

520 ancipiti quoniam mucroni utrimque notantur,
hinc flammis illinc rigidis *intenta*⁵⁶ pruinis.
Quod quoniam docui, pergam conectere rem quae
ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum,
inter se simili quae sunt perfecta figura,

525 infinita cluere. Etenim distantia cum sit
formarum finita, necesse est quae similes sint
esse infinitas aut summam materiai
finitam constare, id quod non esse probavi.

528a * * *

versibus ostendam corpuscula materiai
ex infinito summam rerum usque tenere
undique protelo plagarum continuato.
Nam quod rara vides magis esse animalia quaedam
fecundamque magis naturam cernis in illis,
at regione locoque alio terrisque remotis

535 multa licet genere esse in eo numerumque repleti;
sicut quadripedum cum primis esse videmus
in genere anguimanus elephantos, India quorum
milibus e multis vallo munitur eburno,
ut penitus nequeat penetrari: tanta ferarum

540 vis est, quarum nos perpauca exempla videmus.

Sed tamen id quoque uti concedam, quam lubet esto

⁵⁵ *hiemum usque*

⁵⁶ *infesta*

- unica res quaedem nativo corpore sola,
cui similis toto terrarum non sit, in orbi;
infinita tamen nisi erit vis materiai,
545 unde ea progigni possit concepta, creari
non poterit neque, quod super est, procreescere aliquē.
Quippe etenim sumant *ulli*⁵⁷ finita per omne
corpora iactari unius genitalia rei,
unde ubi qua vi et quo pacto congressa coibunt
550 materiae tanto in pelago turbaque aliena?
non, ut opinor, habent rationem conciliandi:
sed quasi naufragiis magnis multisque coortis
disiactare solet magnum mare transtra, *cavernat*⁵⁸
antennas, *proram*⁵⁹, malos tonsasque natantis,
555 per terrarum omnis oras fluitantia aplustra
ut videantur et indicium mortalibus edant,
infidi maris insidias virisque dolumque
ut vitare velint, neve ullo tempore credant,
subdola cum ridet placidi pellacia ponti,
560 sic tibi si finita semel primordia quaedam
constitues, aevom debebunt sparsa per omnem
disiectare aestus diversi materiai,
numquam in concilium ut possint compulsa coire
nec remorari in concilio nec crescere adaucta;
565 quorum utrumque palam fieri manifesta docet res,
et res progigni et genitas procreescere posse.
esse igitur genere in quovis primordia rerum
infinita palam est, unde omnia suppeditantur.
Nec superare queunt motus itaque exitiales

⁵⁷ *alii*

⁵⁸ *cavernas*

⁵⁹ *prorem*

- 570 perpetuo neque in aeternum sepelire salutem,
nec porro rerum genitales auctificique
motus perpetuo possunt servare creata.
Sic aequo geritur certamine principiorum
ex infinito contractum tempore bellum.
- 575 Nunc hic nunc illic superant vitalia rerum
et superantur item. miscetur funere vagor,
quem pueri tollunt visentis luminis oras;
nec nox ulla diem neque noctem aurora secutast,
quae non audierit mixtos vagitibus aegris
- 580 ploratus, mortis comites et funeris atri.
Illud in his obsignatum quoque rebus habere
convenit et memori mandatum mente tenere,
nil esse, in promptu quorum natura videtur,
quod genere ex uno consistat principiorum,
- 585 nec quicquam quod non permixto semine constet.
Et quod cumque magis vis multas possidet in se
atque potestates, ita plurima principiorum
in sese genera ac varias docet esse figuras.
Principio tellus habet in se corpora prima,
- 590 unde mare immensum volventes frigora fontes
adsidue renovent, habet ignes unde oriantur;
nam multis succensa locis ardent sola terrae,
*eximiis*⁶⁰ vero fuit ignibus impetus Aetnae.
Tum porro nitidas fruges arbustaque laeta
- 595 gentibus humanis habet unde extollere possit,
unde etiam fluvios frondes et pabula laeta
montivago generi possit praebere ferarum.
Quare magna deum mater materque ferarum
et nostri genetrix haec dicta est corporis una.

⁶⁰ *ex imis*

- 600 Hanc veteres *gratam*⁶¹ docti cecinere poetae
 *edicto*⁶² in curru biiugos agitare leones,
 aeris in spatio magnam pendere docentes
 tellurem neque posse in terra sistere terram.
 Adiunxere feras, quia quamvis effera proles
605 officiis debet molliri victa parentum.
 muralique caput summum cinxere corona,
 eximiis munita locis quia sustinet urbes.
 quo nunc insigni per magnas praedita terras
 horrifice fertur divinae matris imago.
- 610 Hanc variae gentes antiquo more sacrorum
 Idaeam vocitant matrem Phrygiasque catervas
 dant comites, quia primum ex illis finibus edunt
 per terrarum orbes fruges coepisse creari.
 Gallos attribuunt, quia, numen qui violarint
- 615 Matris et ingrati genitoribus inventi sint,
 significare volunt indignos esse putandos,
 vivam progeniem qui in oras luminis edant.
 Tympana tenta tonant palmis et cymbala circum
 concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
- 620 et Phrygio stimulat numero cava tibia mentis,
 telaque praeportant, violenti signa furoris,
 ingratos animos atque impia pectora volgi
 conterrere metu quae possint numine divae.
 Ergo cum primum magnas invecta per urbis
- 625 munificat tacita mortalis muta salute,
 aere atque argento sternunt iter *omnia circum*⁶³
 largifica stipe ditantes *unquntque*⁶⁴ rosarum

⁶¹ *Graium*

⁶² *sedibus*

⁶³ *omne viarum*

⁶⁴ *ninguntque*

floribus umbrantes matrem comitumque *catervas*⁶⁵.
 hic armata manus, Curetas nomine Grai
 630 quos memorant *Phrygios*⁶⁶, inter *se*⁶⁷ forte *catervas*
 ludunt in numerumque exultant sanguine *flati*⁶⁸
 terrificas capitum quatientes numine cristas,
 Dictaeos referunt Curetas, qui Iovis illum
 vagitum in Creta quondam occultasse feruntur,
 635 cum pueri circum puerum pernice chorea
 [armat et in numerum pernice chorea]
 armati in numerum pulsarent aeribus aera,
 ne Saturnus eum malis mandaret adeptus
 aeternumque daret matri sub pectore volnus.
 640 propterea magnam armati matrem comitantur,
 aut quia significant divam praedicere ut armis
 ac virtute velint patriam defendere terram
 praesidioque parent decorique parentibus esse.
 Quae bene et eximie quamvis disposta ferantur,
 645 longe sunt tamen a vera ratione repulsa.
 Omnis enim per se divom natura necessest
 immortali aevo summa cum pace fruatur
 semota ab nostris rebus seiunctaque longe;
 nam privata dolore omni, privata periclis,
 650 ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
 nec bene promeritis capitur neque tangitur ira.
 Terra quidem vero caret omni tempore sensu,
 et quia multarum potitur primordia rerum,
 multa modis multis effert in lumina solis.
 655 Hic siquis mare Neptunum Cereremque vocare

⁶⁵ *catervam*

⁶⁶ *Phrygias*

⁶⁷ *si*

⁶⁸ *laeti*

constituet fruges et Bacchi nomine abuti
mavolt quam laticis proprium proferre vocamen,
concedamus ut hic terrarum dictitet orbem
esse deum matrem, dum vera re tamen ipse
680 religione animum turpi contingere parcat.
660 Saepe itaque ex uno tondentes gramina campo
lanigerae pecudes et equorum duellica proles
buceriaeque greges *sub eodem*⁶⁹ tegmine caeli
ex unoque sitim sedantes flumine aquai
dissimili *vivunt*⁷⁰ specie retinentque parentum
665 naturam et mores generatim quaeque imitantur.
Tanta est in quovis genere herbae material
dissimilis ratio, tanta est in flumine quoque.
Hinc porro quamuis animantem ex omnibus *una*⁷¹
*ossa, cruor, uenae, calor, umor, uiscera, nerui*⁷²
670 constituunt, quae sunt porro distantia longe,
dissimili perfecta figura principiorum.
Tum porro quae cumque igni flammata cremantur.
si nil praeterea, tamen haec in corpore tradunt,
unde ignem iacere et lumen submittere possint
675 scintillasque agere ac late differre favillam.
Cetera consimili mentis ratione peragrans
invenies igitur multarum semina rerum
corpore celare et varias cohibere figuras.
Denique multa vides, quibus et color et sapor una
681 reddita sunt cum odore in primis pleraque poma.
Haec igitur variis debent constare figuris;
nidor enim penetrat qua fucus non it in artus,

⁶⁹ *eodem sub*

⁷⁰ *vivont*

⁷¹ *unam*

⁷² *ossa cruor uenae calor umor uiscera nerui*

- fucus item sorsum, *sorsum*⁷³ sapor insinuatur
- 685 Sensibus, ut noscas *priuus*⁷⁴ differre figuris.
Dissimiles igitur formae glomeramen in unum
conveniunt et res permixto semine constant.
Quin etiam passim nostris in versibus ipsis
multa elementa vides multis communia verbis,
- 690 cum tamen inter se versus ac verba necesse est
confiteare alia ex aliis constare elementis;
non quo multa parum communis littera currat
aut nulla inter se duo sint ex omnibus isdem,
sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
- 695 Sic aliis in rebus item communia multa,
multarum rerum cum sint primordia, *verum*⁷⁵
dissimili tamen inter se consistere summa
possunt; ut merito ex aliis constare feratur
humanum genus et fruges arbustaque laeta.
- 700 Nec tamen omnimodis conecti posse putandum est
omnia; nam volgo fieri portenta videres,
semiferas hominum species existere et altos
inter dum ramos eigni corpore vivo
multaque conecti terrestria membra marinis,
- 705 tum flammam taetro spirantis ore Chimaeras
pascere naturam per terras omniparentis.
Quorum nil fieri manifestum est, omnia quando
seminibus certis certa genetrice creata
conservare genus crescentia posse videmus.
- 710 scilicet id certa fieri ratione necessust.
Nam sua cuique cibus ex omnibus intus in artus

⁷³ <sorsum>

⁷⁴ *primis*

⁷⁵ *sint, primordia rerum*

- corpora discedunt conexaque convenientis
efficiunt motus; at contra aliena videmus
reicere in terras naturam, multaue caecis
715 corporibus fugiunt e corpore percita plagis,
quae neque conecti quoquam potuere neque *in se*⁷⁶
vitalis motus consentire atque imitari.
sed ne forte putes animalia sola teneri
legibus his, quaedam ratio res terminat omnis.
720 Nam vel uti tota natura dissimiles sunt
inter se genitae res quaeque, ita quamque necessest
dissimili constare figura principiorum;
non quo multa parum simili sint praedita forma,
sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
725 Semina cum porro distent, differre necessust
intervalla vias conexus pondera plagas
concursum motus; quae non animalia solum
corpora seiungunt, sed terras ac mare totum
secernunt caelumque a terris omne retentant.
730 Nunc age dicta meo dulci quaesita labore
percipe, ne forte haec albis ex alba rearis
principiis esse, ante oculos quae candida cernis,
aut ea quae nigrant nigro de semine nata;
*neue*⁷⁷ alium quemvis quae sunt *imbuta colore*⁷⁸,
735 propterea gerere hunc credas; quod materiai
corpora consimili sint eius tincta colore;
nullus enim color est omnino materiai
corporibus, neque par rebus neque denique dispar.
In quae corpora si nullus tibi forte videtur

⁷⁶ *intus*

⁷⁷ *nive*

⁷⁸ *inbuta colorem,*

- 740 posse animi iniectus fieri, procul avius erras.
 Nam cum caecigeni, solis qui lumina numquam
 dispexere, tamen cognoscant corpora tactu
 ex ineunte aevo nullo coniuncta colore,
 scire licet nostrae quoque menti corpora posse
 745 vorti in notitiam nullo circum lita fuco.
 denique nos ipsi caecis quaecumque tenebris
 tangimus, haud ullo sentimus tincta colore.
 Quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo.
 Omnis enim color omnino mutatur in omnis;
 750 quod facere haud ullo debent primordia pacto;
 immutabile enim quiddam superare necessest,
 ne res ad nihilum redigantur funditus omnes;
 nam quod cumque suis mutatum finibus exit,
 continuo hoc mors est illius quod fuit ante.
 755 Proinde colore cave contingas semina rerum,
 ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes.
 Praeterea si nulla coloris principiis est
 reddita natura et variis sunt praedita formis,
 e quibus *omnigenos*⁷⁹ gignunt variantque colores;
 760 propterea magni quod refert, semina quaeque
 cum quibus et quali positura contineantur
 et quos inter se dent motus accipiantque,
 perfacile *exemplo*⁸⁰ rationem reddere possis,
 cur ea quae nigro fuerint paulo ante colore,
 765 marmoreo fieri possint candore repente,
 ut mare, cum magni commorunt aequora venti,
 vertitur in canos candenti marmore fluctus;
 dicere enim possis, nigrum quod saepe videmus,

⁷⁹ *omnigenus*

⁸⁰ *exemplo*

materies ubi permixta est illius et ordo
770 principiis mutatus et addita demptaque quaedam,
continuo id fieri ut candens videatur et album.
Quod si caeruleis constarent aequora ponti
seminibus, nullo possent albescere pacto;
nam quo cumque modo perturbes caerula quae sint,
775 numquam in marmoreum possunt migrare colorem.
Sin alio atque alio sunt semina tincta colore,
quae maris efficiunt unum purumque nitorem,
ut saepe ex aliis formis variisque figuris
efficitur *quiddam iuadratum unaque figurans*⁸¹,
780 conveniebat, ut in quadrato cernimus esse
dissimiles formas, ita cernere in aequore ponti
aut alio in quovis uno puroque nitore
dissimiles longe inter se variosque colores.
Praeterea nihil officiunt obstantque figurae
785 dissimiles, quo quadratum minus omne sit extra;
at varii rerum inpediunt prohibentque colores,
quo minus esse uno possit res tota nitore.
Tum porro quae ducit et *illicite*⁸² ut tribuamus
principiis rerum *nonnunquam*⁸³ causa colores,
790 occidit, ex albis quoniam non alba creantur,
nec quae nigra cluent de nigris, sed variis ex.
quippe etenim multo proclivius exorientur
candida de nullo quam nigro nata colore
aut alio quovis, qui contra pugnet et obstat.
795 Praeterea quoniam nequeunt sine luce colores
esse neque in lucem existunt primordia rerum,

⁸¹ *quiddam quadratum unaque figura*

⁸² *inlicit*

⁸³ *non nunquam*

- scire licet quam sint nullo velata colore;
qualis enim caecis poterit color esse tenebris?
lumine quin ipso mutatur propterea quod
- 800 recta aut obliqua percussus luce refulget;
pluma columbarum quo pacto in sole videtur,
quae sita cervices circum collumque coronat;
namque alias fit uti claro sit rubra pyropo,
inter dum quodam sensu fit uti videatur
- 805 inter caeruleum viridis miscere zmaragdos.
caudaque pavonis, larga cum luce repleta est,
consimili mutat ratione obversa colores;
qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
scire licet, sine eo fieri non posse putandum est.
- 810 Et quoniam plagae quoddam genus excipit in se
pupula, cum sentire colorem dicitur album,
atque aliud porro, nigrum cum et cetera sentit,
nec refert ea quae tangas quo forte colore
praedita sint, verum quali magis apta figura,
- 815 scire licet *nil*⁸⁴ principiis opus esse colore,
sed variis formis variantes edere tactus.
Praeterea quoniam non certis certa figuris
est natura coloris et omnia principiorum
formamenta queunt in quovis esse nitore,
- 820 cur ea quae constant ex illis non pariter sunt
*omnigenis*⁸⁵ perfusa coloribus in genere omni?
conveniebat enim corvos quoque saepe volantis
ex albis album pinnis iactare colorem
et nigros fieri nigro de semine cynos
- 825 aut alio quovis uno varioque colore.

⁸⁴ *nihil*

⁸⁵ *omnigenus*

Quin etiam quanto in partes res quaeque minutas
distrahitur magis, hoc magis est ut cernere possis
evanescere paulatim stinguique colorem;
ut fit ubi in parvas partis discerpitur *aurum*⁸⁶:

830 purpura poeniceusque color clarissimus multo,
filatim cum distractum est, disperditur omnis;
noscere ut hinc possis prius omnem efflare colorem
particulas, quam discedant ad semina rerum.

Postremo quoniam non omnia corpora vocem
835 mittere concedis neque odorem, propterea fit
ut non omnibus adtribuas sonitus et odores:
sic oculis quoniam non omnia cernere quimus,
scire licet quaedam tam constare orba colore
quam sine odore ullo quaedam sonituque remota,

840 nec minus haec animum cognoscere posse sagacem
quam quae sunt aliis rebus privata notare.

Sed ne forte putes solo spoliata colore
corpora prima manere, etiam secreta teporis
sunt ac frigoris omnino calidique vaporis,

845 et sonitu sterila et suco *seiuncta*⁸⁷ feruntur,
nec iaciunt ullum proprium de corpore odorem.

Sicut amaracini blandum stactaeque liquorem
et nardi florem, nectar qui naribus halat.

Cum facere instituas, cum primis quaerere par est,

850 quod licet ac possis reperire, inolentis olivi
naturam, nullam quae mittat naribus auram,
quam minime ut possit mixtos in corpore odores
concoctosque suo *seruare et*⁸⁸ perdere viro.

⁸⁶ *austrum*

⁸⁷ *ieiuna*

⁸⁸ *contractans*

*Praeterea tandem*⁸⁹ debent primordia rerum

855 non adhibere suum gignundis rebus odorem
nec sonitum, quoniam nihil ab se mittere possunt,
nec simili ratione saporem denique quemquam
nec frigus neque item calidum tepidumque vaporem,
cetera, quae cum ita sunt tamen ut mortalia constent,

860 molli lenta, fragosa putri, cava corpore raro,
omnia sint a principiis seiuncta necessest,
inmortalia si volumus subiungere rebus
fundamenta, quibus nitatur summa salutis;
ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes.

865 Nunc ea quae sentire videmus cumque necessest
ex insensilibus tamen omnia confiteare
principiis constare; neque id manifesta *reputant*⁹⁰
nec contra pugnant, in promptu cognita quae sunt,
sed magis ipsa manu ducunt et credere cogunt

870 ex insensilibus, quod dico, animalia gigni.
quippe videre licet vivos existere vermes
stercore de taetro, putorem cum sibi nacta est
intempestivis ex imbribus umida tellus.
Praeterea cunctas itidem res vertere sese.

875 Vertunt se fluvii in frondes et pabula laeta
in pecudes, vertunt pecudes in corpora nostra
naturam, et nostro de corpore saepe ferarum
augescunt vires et corpora pennipotentum.
ergo omnes natura cibos in corpora viva

880 vertit et hinc sensus animantum procreat omnes,
non alia longe ratione atque arida ligna
explicat in flammas et <in> ignis omnia versat.

⁸⁹ *propter eandem <rem>*

⁹⁰ *refutant*

- iamne vides igitur magni primordia rerum
referre in quali sint ordine quaeque locata
885 et commixta quibus dent motus accipiantque?
Tum porro, quid id est, animum quod percutit, ipsum,
quod movet et varios sensus expromere cogit,
ex insensilibus ne credas sensile gigni?
ni mirum lapides et ligna et terra quod una
890 mixta tamen nequeunt vitalem reddere sensum.
Illud in his igitur rebus meminisse decebit,
non ex omnibus omnino, quaecumque creant res
sensilia, extemplo me gigni dicere sensus,
sed magni referre ea primum quantula constent,
895 sensile quae faciunt, et qua sint praedita forma,
motibus ordinibus posituris denique quae sint.
Quarum nil rerum in lignis glaebisque videmus;
et tamen haec, cum sunt quasi putrefacta per imbres,
vermiculos pariunt, quia corpora materiai
900 antiquis ex ordinibus permota nova re
conciliantur ita ut debent animalia gigni.
Deinde ex sensilibus qui sensile posse creari
constituunt, porro ex aliis sentire sueti
903a * * *
mollia cum faciunt; nam sensus iungitur omnis
visceribus nervis venis, quae cumque videmus
mollia mortali consistere corpore creta.
Sed tamen esto iam posse haec aeterna manere;
nempe tamen debent aut sensum partis habere
aut similis totis animalibus esse putari.
910 *Aut*⁹¹ nequeant per se partes sentire necesse est:

⁹¹ *at*

namque *alios*⁹² sensus membrorum respuit omnis,
nec manus a nobis potis est secreta neque ulla
corporis omnino sensum pars sola tenere.
Linqitur ut totis animantibus adsimulentur,
915 vitali ut possint consentire undique sensu.
qui poterunt igitur rerum primordia dici
et leti vitare vias, animalia cum sint,
atque *animalibus et*⁹³ mortalibus una eademque?
Quod tamen ut possint, *ab eo ortu*⁹⁴ concilioque
920 nil facient praeter volgum turbamque animantum,
scilicet ut nequeant homines armenta feraeque
inter sese ullam rem gignere conveniundo.
Sic itidem quae sentimus sentire necessest.
Quod si forte suum dimittunt corpore sensum
925 atque alium capiunt, quid opus fuit adtribui id quod
detrahitur? tum praeterea, quod *fugimus*⁹⁵ ante,
quatenus⁹⁶ in pullos animalis vertier ova
cernimus alituum vermisque effervere *terram*⁹⁷,
intempestivos *quam*⁹⁸ putor *coepit*⁹⁹ ob imbris,
930 scire licet gigni posse ex non sensibus sensus.
Quod si forte aliquis dicet, dum taxat oriri
posse *a*¹⁰⁰ ex non sensu sensus mutabilitate,
aut aliquo tamquam partu, quod proditur extra,
huic satis illud erit planum facere atque probare,
935 non fieri partum nisi concilio ante coacto,

⁹² *animus*

⁹³ *animalia* <*sint*>

⁹⁴ *at coetu*

⁹⁵ *fudimus*

⁹⁶ *quatinus*

⁹⁷ *terra*

⁹⁸ *quam*

⁹⁹ *cepit*

¹⁰⁰ *dum taxat*

- nec quicquam commutari sine conciliatu.
Principio nequeunt ullius corporis esse
sensus ante ipsam genitam naturam animantis,
ni mirum quia materies disiecta tenetur
- 940 aere fluminibus terris terraque creatis,
nec congressa modo vitalis convenientes
contulit inter se motus, quibus omnituentes
accensi sensus animantem quamque tuentur.
Praeterea quamvis animantem grandior ictus,
945 quam patitur natura, repente adfligit et omnis
corporis atque animi pergit confundere sensus.
Dissoluuntur enim positurae principiorum
et penitus motus vitales inpediuntur,
donec materies omnis concussa per artus
- 950 vitalis animae nodos a corpore solvit
dispersamque foras per caulas eiecit omnis;
nam quid praeterea facere ictum posse reamur
oblatum, nisi discutere ac dissolvere quaeque?
fit quoque uti soleant minus oblato acriter ictu
- 955 reliqui motus vitalis vincere saepe,
vincere et ingentis plagae sedare tumultus
inque suos quicquid rursus revocare meatus
et quasi iam leti dominantem in corpore motum
discutere ac paene amissos accendere sensus;
- 960 Nam qua re potius leti iam limine ab ipso
ad vitam *possit conlecta*¹⁰¹ mente reverti,
quam quo decursum prope iam siet ire et abire?
Praeterea, quoniam dolor est, ubi material
corpora vi quadam per viscera viva per artus
- 965 sollicitata suis trepidant in sedibus intus,

¹⁰¹ *possint conlecta*

inque locum quando remigrant, fit blanda voluptas,
 scire licet nullo primordia posse dolore
 temptari nullamque voluptatem capere ex se;
 quandoquidem non sunt ex ullis principiorum
 970 corporibus, quorum motus novitate laborent
 aut aliquem fructum capiant dulcedinis almae.
 Haut igitur debent esse ullo praedita sensu.
 Denique uti possint sentire animalia quaeque,
 principiis si iam est sensus tribuendus eorum,
 975 quid, genus humanum proprium de quibus auctumst?
 Scilicet et risu tremulo concussa cachinnant
 et lacrimis spargunt rorantibus ora genasque
 multaque de rerum mixtura dicere callent
 et sibi proporro quae sint primordia quaerunt;
 980 quando quidem totis mortalibus adsimulata
 ipsa quoque ex aliis debent constare elementis,
 inde alia ex aliis, nusquam consistere ut ausis;
 quippe sequar, quod cumque loqui ridereque dices
 et sapere, ex aliis eadem haec facientibus ut sit.
 985 Quod si delira haec furiosaque cernimus esse
 et ridere potest non ex ridentibus auctus,
 et sapere et doctis rationem reddere dictis
 non ex seminibus sapientibus atque disertis,
 qui minus esse queant ea quae sentire videmus
 990 seminibus permixta carentibus undique sensu?
 Denique caelesti sumus omnes semine *oborti*¹⁰²;
 omnibus ille idem pater est, unde alma liquentis
 umoris guttas mater cum terra recepit,
 feta parit nitidas fruges arbustaque laeta
 995 et genus humanum, parit omnia saecla ferarum,

¹⁰² *oriundi*

pabula cum praebet, quibus omnes corpora pascunt
et dulcem ducunt vitam prolemque propagant;
qua propter merito maternum nomen adepta est.
Cedit item retro, de terra quod fuit ante,
1000 in *terram*, *sed*¹⁰³ quod missumst ex aetheris oris,
id *rursus*¹⁰⁴ caeli *fulgentia*¹⁰⁵ templa receptant.
nec sic interemit mors res ut materiai
corpora conficiat, sed coetum dissupat ollis;
inde aliis aliud coniungit et efficit, omnis
1005 res ut convertant formas mutentque colores
et capiant sensus et puncto tempore reddant;
ut noscas referre earum primordia rerum
cum quibus et quali positura contineantur
et quos inter se dent motus accipiantque,
1010 neve putes aeterna penes residere potesse
corpora prima quod in summis fluitare videmus
rebus et interdum nasci subitoque perire.
Quin etiam refert nostris in versibus ipsis
cum quibus et quali sint ordine quaeque locata;
1015 namque eadem *caelum*, *mare*, *terras*, *flumina*, *solem*¹⁰⁶
significant, eadem fruges arbusta animantis;
si non omnia sunt, at multo maxima pars est
consimilis; verum positura discrepant res.
Sic ipsis in rebus item iam materiai
1020 [intervalla vias conexus pondera plagas]
concursum motus ordo positura figurae
cum permutantur, mutari res quoque debent.
Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.

¹⁰³ *terras, et*

¹⁰⁴ *rursum*

¹⁰⁵ *rellatum*

¹⁰⁶ *caelum mare terras flumina solem*

- nam tibi vehementer nova res molitur ad auris
1025 accedere et nova se species ostendere rerum.
Sed neque tam facilis res ulla est, quin ea primum
difficilis magis ad credendum constet, itemque
nil adeo magnum neque tam mirabile quicquam,
quod non paulatim minuant mirarier omnes,
1030 principio caeli clarum purumque colorem
quaeque in se cohibet, palantia sidera passim,
lunamque et solis praeclara luce nitorem;
omnia quae nunc si primum mortalibus essent
ex improvviso si *tunc*¹⁰⁷ obiecta repente,
1035 quid magis his rebus poterat mirabile dici,
aut minus ante quod auderent fore credere gentes?
nil, ut opinor; ita haec species miranda fuisset.
Quam tibi iam nemo fessus satiate videndi,
susplicere in caeli dignatur lucida templa.
1040 desine qua propter novitate exterritus ipsa
expuere ex animo rationem, sed magis acri
iudicio perpende, et si tibi vera videntur,
dede manus, aut, si falsum est, accingere contra.
quaerit enim rationem animus, cum summa loci sit
1045 infinita foris haec extra moenia mundi,
quid sit ibi porro, quo prospicere usque velit mens
atque animi *iniectus*¹⁰⁸ liber quo pervolet ipse.
Principio nobis in cunctas undique partis
et latere ex utroque *<super>*¹⁰⁹ supterque per omne
1050 nulla est finis; uti docui, res ipsaque per se
vociferatur, et elucet natura profundi.

¹⁰⁷ *sint*

¹⁰⁸ *iactus*

¹⁰⁹ *<supra>*

- nullo iam pacto veri simile esse putandumst,
undique cum vorsum spatium vacet infinitum
seminaque innumero numero summaque profunda
1055 multimodis volitent aeterno percita motu,
hunc unum terrarum orbem caelumque creatum,
nil agere illa foris tot corpora materiai;
cum praesertim hic sit natura factus et ipsa
sponte sua forte offensando semina rerum
1060 multimodis temere in cassum, frustra quoque *iacta*¹¹⁰,
tandem *colarunt*¹¹¹ ea quae *conlecta*¹¹² repente,
magnarum rerum fierent exordia semper,
terrai maris et caeli generisque animantum.
quare etiam atque etiam talis fateare necesse est
1065 esse alios alibi congressus materiai,
qualis hic est, avido complexu quem tenet aether.
Praeterea cum materies est multa parata,
cum locus est praesto nec res nec causa moratur
ulla, geri debent ni mirum et confieri res.
1070 Nunc et seminibus si tanta est copia, quantam
enumerare aetas animantum non queat omnis,
*uel si*¹¹³ eadem natura manet quae semina rerum
conicere in loca quaeque queat simili ratione
atque huc sunt coniecta, necesse est confiteare
1075 esse alios aliis terrarum in partibus orbis
et varias hominum gentis et saecula ferarum.
Huc accedit ut in summa res nulla sit una,
unica quae gignatur et unica solaque crescat,
quin aliquoius siet saeculi permultaque eodem

¹¹⁰ *frustra*que coacta

¹¹¹ *coluerunt*

¹¹² *coniecta*

¹¹³ *quis*

- 1080 sint genere. In primis animalibus indice mente,
*inuenies*¹¹⁴ sic montivagum genus esse ferarum,
 sic hominum geminam prolem, sic denique mutas
 squamigerum pecudes et corpora cuncta volantum.
 Qua propter caelum simili ratione fatendumst
- 1085 terramque et solem, lunam mare cetera quae sunt,
 non esse unica, sed numero magis innumerali;
 quando quidem vitae depactus terminus alte
 tam manet haec et tam nativo corpore constant
 quam genus omne quod his generat in rebus abundans.
- 1090 Quae bene cognita si teneas, natura videtur
 libera continuo, dominis privata superbis,
 ipsa sua per se sponte omnia dis agere expers.
 nam pro sancta deum tranquilla pectora pace
 quae placidum degunt aevom vitamque serenam,
- 1095 quis regere immensi summam, quis habere profundi
 indu manu validas potis est moderanter habenas,
 quis pariter caelos omnis convertere et omnis
 ignibus aetheriis terras suffire feracis,
 omnibus inve locis esse omni tempore praesto,
- 1100 nubibus ut tenebras faciat caelique serena
 concutiat sonitu, tum fulmina mittat et aedis
 saepe suas disturbet et in deserta recedens
 saeviat exercens telum, quod saepe nocentes
 praeterit exanimatque indignos inque merentes?
- 1105 Multaque post mundi tempus genitale diemque
 primigenum maris et terrae solisque coortum
 addita corpora sunt extrinsecus, addita circum
 semina, quae magnum iaculando contulit omne,
 unde mare et terrae possent augescere et unde

¹¹⁴ *inuenies*

- 1110 appareret spatium caeli domus altaque tecta
tolleret a terris procul et consurgeret aer.
Nam sua cuique, locis ex omnibus, omnia plagis
corpora distribuuntur et ad sua saecula recedunt,
umor ad umorem, terreno corpore terra
- 1115 crescit et ignem ignes procudunt aetheraque <aether>,
donique ad extremum crescendi perfica finem
omnia perduxit rerum natura creatrix;
ut fit ubi nihilo iam plus est quod datur intra
vitalis venas quam quod fluit atque recedit.
- 1120 Omnibus hic aetas debet consistere rebus,
hic natura suis refrenat viribus auctum.
Nam quae cumque *vides hilarum grandescere ad auctum*¹¹⁵,
paulatimque gradus aetatis scandere adultae,
plura sibi adsumunt quam de se corpora mittunt,
- 1125 dum facile in venas cibus omnis inditur et dum
non ita sunt late dispessa, ut multa remittant
et plus dispendi faciant quam vescitur aetas.
Nam certe fluere atque recedere corpora rebus
multa manus dandum est; sed plura accedere debent,
- 1130 donec alescendi summum tetigere cacumen.
Inde minutatim vires et robur adultum
frangit et in partem peiorem liquitur aetas.
Quippe etenim quanto est res amplior, augmine adempto,
et quo latior est, in cunctas undique partis
- 1135 plura modo dispargit et a se corpora mittit,
nec facile in venas cibus omnis diditur ei
nec satis est, pro quam largos exaestuat aestus,
unde queat tantum suboriri ac subpeditare.
Iure igitur pereunt, cum rarefacta fluendo

¹¹⁵ *hilaro grandescere adauctu*

- 1140 sunt et cum externis succumbunt omnia plagis,
quando quidem grandi cibus aevo denique defit,
nec tuditantia rem cessant extrinsecus ullam
corpora conficere et plagis infesta domare.
Sic igitur magni quoque circum moenia mundi
- 1145 expugnata dabunt labem putrisque ruinas;
omnia debet enim cibus integrare novando
et fulcire *cibus*, *hoc omnia sustineantur*¹¹⁶
ne quiquam, quoniam nec venae *suppeditantur*¹¹⁷
quod satis est, neque quantum opus est natura ministrat.
- 1150 Iamque adeo fracta est aetas effetaque tellus
vix animalia parva creat, quae cuncta creavit
saecla deditque ferarum ingentia corpora partu.
haud, ut opinor, enim mortalia saecla superne
aurea de caelo demisit funis in arva
- 1155 nec mare nec fluctus plangentis saxa crearunt,
sed genuit tellus eadem quae nunc alit ex se.
Praeterea nitidas fruges vinetaque laeta
sponte sua primum mortalibus ipsa creavit,
ipsa dedit dulcis fetus et pabula laeta;
- 1160 quae nunc vix nostro grandescunt aucta labore,
conterimusque boves et viris agricolarum,
conficimus ferrum vix arvis suppeditati:
usque adeo parcunt fetus augentque laborem.
Iamque caput quassans grandis suspirat arator
- 1165 crebrius, in cassum magnos cecidissee labores,
et cum tempora temporibus praesentia confert
praeteritis, laudat fortunas saepe parentis.

¹¹⁶ <cibus> omnia sustentare,

¹¹⁷ perpetiuntur

Tristis item vetulae vitis sator atque *ieiunae*¹¹⁸
temporis incusat *numen*¹¹⁹ saeculumque fatigat,
1170 et crepat, antiquum genus ut pietate repletum
perfacile angustis tolerarit finibus aevom,
cum minor esset agri multo modus ante viritim;
nec tenet omnia paulatim tabescere et ire
ad capulum spatio aetatis defessa vetusto.

¹¹⁸ <vietae>

¹¹⁹ momen